

אלה לא המטרות

בטקס חילופי הרמטכ"לים העביר הרמטכ"ל היוצא גבי אשכנזי את "ספר המטרות" לרמטכ"ל הנכנס בני גנץ. מאחורי המחוזה הסמלית הזאת מסתתרת תורת לחימה בעייתית. במאמר מוצגת התורה הזאת ומוסבר מדוע על צה"ל לזנוח אותה ולאמץ תורה אחרת

מבוא

בישיבה החגיגית של פורום מטכ"ל לרגל סיום תפקידו של הרמטכ"ל רא"ל (מיל') גבי אשכנזי וכניסתו לתפקיד של רא"ל בני גנץ העביר אשכנזי את "ספר המטרות" לידי הרמטכ"ל הנכנס. הצעד הזה, שהיה בוודאי מחווה סמלית ואינו מלמד על תהליך החפיפה הקצר שעברו השניים עקב השתלשלות האירועים סביב החלפת הרמטכ"ל, מייצג זרם של חשיבה אסטרטגית בצה"ל ולפיה תקיפת מספר גדול דיו של מטרות יביא לניצחון במלחמה. מטרת המאמר היא לנסות להגדיר את האסטרטגיה הזאת שרואה בהשמדת מטרות את המאפיין העיקרי של המלחמה ולבחון האם היא עשויה להיות יעילה מהבחינה הצבאית.

המהפכה בעניינים הצבאיים וכישלונה

ה־RMA (Revolution in Military Affairs - מהפכה בעניינים צבאיים) שאותה אימצו האמריקנים בשנות ה־90 של המאה ה־20, הייתה תורה צבאית שעל פיה יש לראות במלחמה מבצע לוגיסטי של השמדת מטרות. על פי התפיסה הזאת האויב אינו אלא מספר סופי של מטרות, והשמדת שיעור מסוים מהמטרות האלה תביא לקריסת האויב ולהבסתו. ה־RMA התבסס על יכולת התקיפה המדויקת שהתפתחה באותן השנים וכן על היכולת לאסוף מודיעין מדויק לצורך תקיפת המטרות.

היישום הראשון של התורה הצבאית הזאת היה במלחמת המפרץ הראשונה: כוחות הקואליציה בראשות ארה"ב שלחמו נגד עיראק תקפו בה מטרות צבאיות ואסטרטגיות במשך כחודש לפני שיצאו למערכה היבשתית. הפעולה הקרקעית לאחר חודש של הפצצות מדויקות ואינטנסיביות הוציאה את צבא עיראק משיווי משקל והביאה להכרעתו המהירה ב־1991. התסריט הזה חזר

אל"ם (מיל') גור ליש

לשעבר ראש מחלקת תכנון
המערכה בחיל האוויר

ביבשה. פתיח כזה אמור להקל על התמרון היבשתי ולהקטין את האבדות בקרב הכוחות המתמרנים.

בצה"ל יש היום מחשבה בחלק מגופי התכנון המבצעי שניתן לנהל במקביל תמרון קרקעי ומערכה באש להשמדת מטרות של האויב, וכי לשם כך יש להכין בנק גדול של מטרות (ספר מטרות) שאותן ניתן יהיה לתקוף בזמן מלחמה. על פי התפיסה הזאת, הכנה טובה מראש של תכנון התמרון ושל תכנון המטרות יאפשר להתייחס אל התקיפות במהלך העימות כאל מבצע לוגיסטי של "סליקת מטרות". אם המבצע הזה ינוהל היטב ויבוקר היטב יושגו מטרות המלחמה במהירות ובמחיר נמוך, יחסית.

הכשל המחשבתי בהקמת "בנק מטרות"

למעשה זוהי התאמה של תורת ה־RMA ללחימה באויב שמתבסס על לוחמת גרילה מתוך שטחים בנויים. אולם אליה וקוץ בה: הרעיון הבסיסי שלפיו ניתן להכין מראש מטרות לתקיפה לצורך תמרון קרקעי נוגד את אופיה של המלחמה על הקרקע.

לצורך הניתוח ננסה לפרוס את אופי המלחמה היבשתית על ספקטרום שבצידו האחד נמצא צד שכלל אינו מודע ליכולת התקיפה המדויקת של יריביו ונערך במערכים צפופים וידועים מראש ובכך חושף את עצמו לתקיפה מכרעת בפתחת הלחימה; בצידו האחר של הספקטרום ניצב אויב שנערך כדי למזער את יכולת התקיפה המדויקת שלנו באמצעות ביזור מרכזי הכובד שלו, היערכות בתוך אזורים מיושבים צפופי אוכלוסין והתבססות על חוליות גרילה קטנות (לצורך הגנה ושיגור רקטות). עם זאת יש לציין שאויב מבוזר שפועל מתוך מרכזי אוכלוסייה אינו חסין פגיעה. ככל שהוא יהיה פחות דינמי בזמן הלחימה, כך הוא יהיה פגיע יותר לתקיפה מדויקת.

ניתוח של התנהגות החמאס ושל היערכותו בעזה ועוד יותר מכך של החזבאללה בלבנון מצביע על כך ששני האויבים האלה של ישראל מצויים בצד "המבין" ו"היודע" של הספקטרום. במילים אחרות: הם מכירים

על עצמו גם במלחמת המפרץ השנייה (מלחמת עיראק) ב־2003, אולם באותה המלחמה היה פרק ההכנה האווירי קצר בהרבה מאשר ב־1991.

הרעיון שניתן להכריע מלחמה באמצעות תקיפה מסיבית של מטרות כמובן אינו חדש. הוא עלה כבר בשנות ה־20 של המאה ה־20 (בכתביו של הוגה הדעות הצבאי האיטלקי ג'וליו דואה), ובמלחמת העולם השנייה ניסו ליישמו הן הגרמנים והן בעלות הברית. בשנות ה־90 של המאה ה־20 לא הומצא אפוא הרעיון הזה אלא הוא רק קיבל חיזוק ניכר עם כניסתו המסיבית לשירות של החימוש המדויק ובשל העליונות האווירית המוחלטת שממנה נהנו צבאות המערב בעימותים שבהם היו מעורבים.

צה"ל אימץ את דוקטרינת ה־RMA בעקבות ההצלחה העצומה שנחלה במלחמת המפרץ הראשונה ולאחר מכן אימץ גם את דוקטרינת ההמשך שפיתחו האמריקנים ואשר נקראת "המערכה מבוססת האפקטים". עיקרה של התפיסה הזאת: יש להשמיד מטרות איכות של האויב כדי לטעת בלב מנהיגיו את התחושה שהם הפסידו במערכה ושמוטב להם להיכנע. התפיסה הזאת זכתה לביקורת רבה בישראל לאחר שיושמה במלחמת לבנון השנייה ולא הביאה לתוצאות שקיוו להשיג באמצעותה. גם צבאות מערביים אחרים זנחו אותה.

אחת הסיבות לכישלונה של "המערכה מבוססת האפקטים" הייתה העובדה שהצד האחר למד להתמודד איתה באמצעות ביזור הכוחות, הורדתם לתווך התת־קרקעי והטמעתם בתוך האוכלוסייה האזרחית. את דוקטרינת־הנגד הזאת כינו תא"ל איתי ברון, מפקד מרכז דדו, ועמיתיו למרכז בשם "המהפכה בעניינים צבאיים של הציר הרדיקלי"¹.

חיל האוויר המחיש במהלך הפתיחה של מלחמת לבנון השנייה ובמהלך הפתיחה של מבצע "עופרת יצוקה" בעזה את יכולתו לפגוע בצורה מסיבית וממוקדת במספר רב של מטרות גם כשהן נמצאות בעומק שטחו של האויב. אולם שתי המערכות האלה גם מלמדות שלא היה די בתקיפת המטרות העיקריות מהאוויר כדי לנצח באותם העימותים.

חוזרים אל התמרון - בעירבון מוגבל

הלקח העיקרי של צה"ל ממלחמת לבנון השנייה היה שיש לשפר את יכולתו להוציא לפועל תמרון במרחב העירוני והכפרי שבתוכו מתבצרים לוחמי הגרילה היריבים, וממנו הם מתארגנים לשיגור הנשק הרקטי שעליו הם מתבססים. שיפור יכולת התמרון נעשה בשלושה צירים:

1. אימון ותרגול של הכוחות. אלה הוזנחו לפני מלחמת לבנון השנייה, וכעת מושקעים בהם מאמצים רבים ומרשימים.

2. פיתוח אמצעי לחימה שתומכים בתמרון, כמו הצטיידות בנגמ"ש מרכבה (נמ"ר) ובמערכת ההגנה "מעיל רוח", שמגדילים את שרירות הכוחות המתמרנים באזורים שבהם מפעיל האויב אמצעי נ"ט.

3. שיפור היכולות בתחומי תיאום האש (בעיקר של חיל האוויר) והפעולה הקרקעית. צה"ל, כאמור, מתקדם בשלושת הצירים האלה באופן מרשים, והדבר אף בא לידי ביטוי במבצע "עופרת יצוקה". אולם מאחר שפוטנציאל ההתקדמות בציר השלישי הוא גדול, ונראה שניתן להשיג בו הישגים גדולים במאמץ קטן יחסית (מאחר שלחיל האוויר יש כבר יכולת תקיפה מרשימה) מקבל הציר הזה תשומת לב רבה, ולטעמי הוא מתפתח בכיוון שיש בו סיכון. כאמור, את הציר הזה מייצג "ספר המטרות" שאותו העביר בצורה סמלית הרמטכ"ל היוצא אשכנזי למחליפו גנץ. במעשה הזה רצה אשכנזי לומר: אני מעביר אליך את האחריות להשמדת המטרות בעימות הבא - אם יגיע. הרמטכ"ל לא העביר למחליפו דגם של נמ"ר (או של מטוס חמקן או של צוללת מתקדמת) מה שמלמד על החשיבות הרבה שעדיין מייחס צה"ל להשמדת מטרות באמצעות אש.

לכאורה אין סתירה בין תמרון לבין ניהול מערכה להשמדת מטרות באמצעות אש. ניתן להעלות על הדעת מערכה צבאית בנוסח מלחמת המפרץ הראשונה, שבה לפני התמרון היבשתי מתקיפים באמצעות אש מדויקת מהאוויר ומהקרקע כל מוקד התנגדות של האויב

טיל מדגם תמוז, המאפשר פגיעה מדויקת במטרות בטווחים של עד 25 קילומטרים | כדי שבשלב התמרון תהיה לאש השפעה משמעותית חייבת להיות מערכת יעילה ובטוחה לתיאום אש

משמעותית חייבת להיות מערכת יעילה ובטוחה לתיאום אש. המערכת צריכה להיות יעילה שכן נדרש ליכולת לתקוף מטרות רבות שיתגלו בזמן אמת תוך כדי החיכוך שייצור התמרון. המערכת צריכה להיות בטוחה שכן יכולת האש שלנו עולה בהרבה על האיום שמציב האויב לכוחות המתמרנים, כך שטעות בזיהוי המטרה עלולה לגרום נזק גדול מאוד לכוחותינו - נזק שחורג מיכולת הפגיעה של האויב בכוחותינו.

כאמור, יעילותה של מערכת התקיפה לא יכולה להתבסס על רשימות (בנק) של מטרות שהוכנו מראש, אלא צריכה להתבסס על איסוף מטרות בזמן אמת ועל העברתן במהירות ובמדויק לכוח התוקף כמו גם על יכולתו של הכוח התוקף להוציא לפועל את התקיפות בתוך זמן קצר, בדיוק ובבטיחות.

זו אכן עבודה קשה ומייגעת שדורשת מקצועיות רבה ומיומנות, אך יש להעדיף אותה על פני הפתרון הקל והנוח - אך הפחות טוב - של הכנת בנק מטרות מראש. הייתי שמח אילו בישיבה החגיגית של פורום מטכ"ל היה הרמטכ"ל היוצא מעביר למחליפו את חוברת התו"ל של צה"ל שעוסקת בשילוב התקיפה המדויקת בתמרון ועוד מוסיף כמה לקחים מהתרגולים המערכתיים של התורה הזאת שנעשו בחודשים האחרונים, אולם, כאמור, הרמטכ"ל היוצא בחר להעביר את ספר המטרות.

כישלונה של תפיסת המערכה מכוונת האפקטים

יש קושי אמיתי בפיתוח יכולת לתקוף מטרות תוך כדי תמרון. אין זה מקרה שבצבאות אחרים מנסים להקטין את המרחק הארגוני בין המסתייע למסייע באמצעות יצירת גופים מאוחדים - למשל אווירייה לצבא היבשה.

לצה"ל אין יכולת ליצור אווירייה נפרדת שתופעל רק לסיוע לכוחות המתמרנים. חיל האוויר הישראלי קטן מכדי שניתן יהיה לפצל אותו לסוגים שונים של משימות. אותם הטייסים ואותם המטוסים נערכים לפעולה בכל מעגלי העימות שיש לישראל. לכן עליהם לשלוט היטב הן במתן סיוע קרוב לכוחות היבשה וגם בביצוע תקיפות בעומק שטחו של האויב. הטכנולוגיה אמורה להיות נדבך מרכזי בפיתוחה של יכולת הסיוע לתמרון. השילוב של רשתות תקשורת מתקדמות עם יכולות מתקדמות לאיסוף מודיעין ועם יכולות לתקיפה מדויקת מאפשר לבנות מערכת סיוע יעילה. אולם היכולות האלה כשלעצמן אינן מבטיחות את קיומה של מערכת סיוע כזאת. כדי לממש את הפוטנציאל התיאורטי שיש לטכנולוגיה נדרשים נחישות ארגונית כמו גם רצון אמיתי לגשר על פערים בתרבות הארגונית ולבנות ביחד מערכת יעילה. בניית המערכת מחייבת

היטב את יכולתו של צה"ל לתקוף מטרות בדיוק רב ונערכים בהתאם לכך.

ניתן, כמובן, לטעון שלמרות כל ניסיונות הביזור, הפיזור, ההסתרה וההיטמעות במרחב האזרחי - אויב שפעילותו הקרקעית היא בעיקר הגנתית הוא בהכרח אויב סטטי, ולכן ניתן לפגוע בו באמצעות תקיפות מדויקות. יתר על כן, סדר הכוחות שנוטה בצורה קיצונית לטובתנו מחייב את האויב להיערכות מפורזת שמקשה עליו לרכז כוחות, כך שהכוחות הדלילים יחסית שנערכים להגנה יימצאו במספר קטן יחסית של עמדות הגנה.

אולם הפיזור הרב של מערכי ההגנה של האויב - בין היתר בתוך אזורים מיושבים - גורם לכך שלא יהיו לו מרכזי עצבים קריטיים שתקיפתם תשתק אותו. התוצאה היא שצה"ל חייב לתקוף כל עמדה ועמדה וכל לוחם ולוחם של האויב. אם ניגשים לפתור את הבעיה הזאת בדרך של "ספר מטרות", הרי שחייבים להכין ספר עבה מאוד, וישנה תמיד הסכנה שהוא לא יהיה מלא.

האופי ההגנתי של קרב הגרילה שאותו מתכנן האויב גורם לכך שהחיכוך בקרב יהיה הגורם העיקרי שיביא לחשיפת עמדותיו. במילים אחרות: קרב התנועה שינהל צה"ל הוא שיביא לחשיפת מטרות בעבור הפלטפורמות האוויריות והיבשתיות שירות חימוש מדויק. אופיו של החיכוך יהיה תלוי, כמובן, בנתיב התקיפה של צה"ל, אך יהיה מושפע מאוד גם מהמקומות שבהם יחליט האויב להתייבב לקרב (וכן מהמקומות שבהם יחליט שלא להתייבב לקרב).

מחד גיסא לא ניתן יהיה - בגלל מספרן הרב של המטרות ובגלל העובדה שחלקן אינו ידוע מראש - לתקוף את כולן בטרם יחל התמרון, ומאידך גיסא, חלק גדול מהמטרות יתגלה או יהיה רלוונטי רק לאחר שיתחיל התמרון ולאז דווקא על פי תכנון מראש. יוצא אפוא שגם יכולת מרשימה לתקיפה מדויקת של מטרות שנאספו בטרם המלחמה לא תוכל להכריע את הכף לטובתנו. כדי להביא לידי ביטוי את העליונות הצבאית שלנו נדרש לתמרון ולחיכוך שהוא מייצר.

כדי שבשלב התמרון תהיה לאש השפעה

לשכלל את יכולת הסיוע באש לתמרון בזמן אמיתי.

2. הניסיון לפגוע באחרון לוחמי הגרילה שבמגננים משחק לידי הצד האחר שנערך בהתאם.

על הסכנה הראשונה קל, יחסית, להתגבר. כל שיש לעשות הוא להכיר בה, להבין את המגבלה שיש לתכנון מטרות לתקיפה מראש ולא להסתפק בכך אלא לתרגל ולשפר את האמצעים לתיאום אש בזמן אמת עם התמרון. האש הזאת צריכה להתבסס על כל יכולות צה"ל - מהיבשה, מהאוויר ומהים. הסכנה השנייה היא אתגר שאיתו חייבים להתמודד המתכננים המערכתיים של צה"ל. צה"ל ש"החלים" מכישלון התמרון במלחמת לבנון יכול וצריך להיות בטוח בעצמו במידה מספקת כדי להכין לאויב את ההפתעה הבאה כמו התמרון העמוק בסיני ולא להסתפק בבניית יכולת לטהר שטחים מלוחמי גרילה.

סיכום

ישנן הרבה סיבות שבגללן עלול התכנון של צה"ל להתנוון עד כדי תכנון מערכת של סליקת מטרות שהוכנו מראש. אבל למרות פשטות השיטה חשוב להכיר בכך שהיא אינה יכולה להיות מספקת ושצה"ל זקוק ליותר מאשר יכולת להשמיד בנק מטרות בצורה יעילה. הסכנות שכרוכות בהסתכלות על המלחמה בצורה חד-ממדית דרך "ספר מטרות" ניצבות לפתחו של המתכנן המבצעי. על צה"ל להכיר בכך שנדרשת לו יכולת לתיאום אש בזמן אמת מעבר ליכולת להשמיד מטרות מוכנות מראש. ובעיקר על המתכנן המערכתי להבין שהניצחון יושג לא רק בדרך הישירה של השמדת לוחמי גרילה, אלא בשילוב של אפקטים, שאחד החשובים שבהם הוא השמדת מטרות וכוחות, אך הוא אינו היחיד, ומכאן שתמרון לטיהור שטח אינו הפתרון היחיד ואולי אפילו לא העיקרי.

הערה

1. איתי ברון וכרמית ולנסי, "המהפכה בעניינים צבאיים של הציר הרדיקלי", מערכות 432, אוגוסט 2010, <http://maarachot.idf.il/PDF/FILES/4/112464.pdf>

שילוב הדוק בין חילות שונים בצה"ל. את השילוב הזה קשה הרבה יותר להשיג מאשר הסכמה על גודלו של בנק המטרות שיש להכין או על זהות הגורם שצריך לגבש את בנק המטרות. קיים קושי נוסף שדוחף את המערכת לכיוון של אסטרטגיית המטרות - הקושי להעריך אפקטים.

כאמור, לאחר שקיעה מסוימת של ה-RMA עלה קרנה של המערכה מוכוונת האפקטים. היא מבוססת על ההנחה שהמלחמה האמיתית מתנהלת על מוחו ועל תודעתו של מקבל החלטות במחנה האויב. אם גורמים למנהיג האויב להרגיש שהוא מפסיד - הרי שהניצחון מובטח. כדי לגרום לו להרגיש כך אין צורך להשמיד פיזית את כוחותיו. צריך רק לגרום לו לחשוב שצבאו וארצו מובסים במערכה.

היישום של התפיסה הזאת מעט יותר מסובך, שכן קשה מאוד לנתח מראש מנגנונים שיוצרים תודעה וכן קשה מאוד להעריך באיזו מידה מצליחים ליצור את המצב התודעתי המבוקש במוחותיהם של מנהיגי האויב. בשנים שלפני מלחמת לבנון השנייה אימץ צה"ל תורת המערכה מוכוונת האפקטים לאחר חשיבה מרובה והתלבטויות רבות. אולם יישום התורה הזאת במלחמת לבנון השנייה נחל כישלון חרוץ, והתפיסה זכתה לביקורות חריפות ולגינויים. בעקבות המלחמה ננטשה גישת האפקטים, והמטוטלת שוב נעה לעבר הגישה של השמדת כוחות. להבדיל מאפקטים מופשטים ומתודעה שקשה לכמת, הרי השמדת כוחות ומטרות היא אפקט שקל מאוד להבין את משמעותו הצבאית ועוד יותר קל למדוד אותו.

כישלונה של תפיסת המערכה מוכוונת האפקטים ויתרונותיה של התפיסה שאומצה במקומה - של השמדת כוחות (קל לתכנן מבצעי השמדה וקל למדוד את תוצאותיהם) - הפכו את תפיסת ההשמדה לאבן יסוד בתפיסת ההכרעה של צה"ל.

סיבה נוספת שבעטיה זכתה גישת ההשמדה לבכורה היא ההיערכות ההגנתית המבוזרת של כוחות הגרילה שנלחמים בצה"ל - חזבאללה וחמאס. נמחיש זאת באמצעות השוואת התמרון במערכות סיני לתמרון בלבנון ובעזה.

צה"ל כבש פעמיים את חצי האי סיני מידי צבא מצרים באמצעות תמרון ואש. ההכרעה הושגה גם באמצעות השמדה פיזית של כוחות, אבל בעיקר באמצעות תמרון עמוק ומהיר שהוציא את המגינים המצרים משיווי משקלם וגרם להתפוררות כוחותיהם ולנסיגתם.

כוחות הגרילה נערכים בצורה שמיירתת למעשה את התמרון העמוק. הם מנסים ליצור תחושה שאין משמעות למאמץ לאגף אותם כל עוד הם יכולים להמשיך להילחם (לירות רקטות) מהאזורים שבהם הם ערוכים. בשל כך הופך מאמץ התמרון של צה"ל למאמץ להשמיד כוחות. מאמץ כזה לא מודדים בקילומטרים של התקדמות אלא בספירת המטרות ולוחמי הגרילה שנפגעו בצד האחר.

התפיסה הזאת של תמרון הפכה להיות מקובלת בצה"ל בעקבות מלחמת לבנון השנייה בנוגע ללחימה נגד כוחות גרילה ויושמה במידה רבה במבצע "עופרת יצוקה". היתרון של התמרון לצורך השמדת מטרות של האויב (אנשים ומגננים) הוא שקל לתכנן אותו וקל לוודא בזמן אמת מה היו הישגיו.

כל הסיבות האלה גרמו לכך שהתכנון והחשיבה בצה"ל כווננו לעבר יעד אחד: השמדת המטרות של האויב. התפיסה הזאת הפכה לדומיננטית עד כדי כך שבטקס חילופי הרמטכ"לים העביר הרמטכ"ל היוצא למחליפו את רשימת המטרות שיש להשמיד במקרה של סיבוב לחימה נוסף. להלן סיכום עיקריה של התפיסה להשמדת מטרות: האפקט הפיזי העיקרי שניתן לתכנן ולוודא את הישגיו ושבודאי מכריע את האויב הוא האפקט של השמדת מטרות. באמצעות עבודה קפדנית של איסוף מודיעין, של תכנון, של ביצוע ושל בקרה בזמן אמת ניתן להפוך את המלחמה למערכת של סליקת מטרות. יצירת "בנק מטרות" איכותי מספיק והשמדתן במהלך המערכה יביאו להכרעת האויב.

ברצוני להציג שתי סכנות שגלומות בתפיסה הזאת שהיא לדעתי חד-ממדית:

1. יש סכנה שהמערכת תשקיע עודף מאמץ בהכנה של רשימת מטרות לתקיפה מראש במקום